

UDK 94:329.271:321.1 Orjuna(497.5 Tučepi)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 1. 5. 2011.
Prihvaćeno za objavljivanje: 10. 9. 2011.

FRA PETAR GLAVAŠ I ORJUNA U TUČEPIMA (1921.–1927.)

Ivan HRSTIĆ, Zagreb – Ana BIOČIĆ, Zagreb

U radu autori na temelju arhivske građe, relevantne periodike i postojeće literature obrađuju život i rad fra Petra Glavaša u razdoblju od 1921. do 1927., dok je bio na župi u Tučepima. Ondje je bio utemeljitelj i tajnik lokalnog ogranka Hrvatske pučke stranke te jedan od osnivača i prvi tajnik Hrvatskoga katoličkoga omladinskog društva. Najveći otpor njegovu djelovanju pružala je lokalna Orjuna, koja je u sukobima s neistomišljenicima često koristila fizičku silu, a više puta došlo je i do upotrebe vatrenog oružja. Rekonstrukcijom djelovanja fra Petra Glavaša u navedenom razdoblju, pogotovo sukoba s Orjunom, autori istražuju političku situaciju na lokalnoj razini te na taj način daju uvid u političku situaciju Dalmacije 1920-ih godina.

KLJUČNE RIJEČI: *fra Petar Glavaš, Orjuna, Tučepi, Hrvatska pučka stranka, Demokratska stranka, Kraljevina SHS.*

Hrvatska pučka stranka u političkom životu Kraljevine SHS

Odlukom Hrvatskog sabora od 29. listopada 1918. prekinute su sve državnopravne veze s Austro-Ugarskom Monarhijom i osnovana je Država Slovenaca, Hrvata i Srba, koja se 1. prosinca 1918. ujedinila s Kraljevinom Srbijom u Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca. Djelovanje političkih stranaka na državnoj razini, a posebno hrvatskih na nacionalnoj, u novim uvjetima već je u velikoj mjeri istraženo, no izrazito je zanimljivo i vrijedno daljnjeg proučavanja djelovanje stranaka na regionalnim i lokalnim razinama te istraživanje odjeka koji su imale odluke političkih elita na manje sredine.

Na političkoj sceni Kraljevine SHS djelovao je i katolički kler preko Hrvatske pučke stranke (HPS), o čijem je osnivanju donesena odluka u studenom 1918. na sastanku Hrvatskoga Katoličkog seniorata.¹ Stranka je službeno osnovana 7. svibnja 1919. i temeljila

¹ Više o Hrvatskome katoličkom pokretu i Hrvatskome katoličkom senioratu usporedi: Jure KRIŠTO, *Prešućena povijest: Katolička crkva u hrvatskoj politici: 1850.–1918.*, Zagreb, 1994.; Jure KRIŠTO, *Hrvatski katolički pokret (1903.–1945.)*, Zagreb, 2004.; Zlatko MATIJEVIĆ, *Slom politike katoličkog jugoslavenstva:*

je program na tri načela: *vjera, hrvatstvo i pučkaštvo*.² Zalagala se za autonomnost šest pokrajina (Srbija, Hrvatska i Slavonija s Međimurjem, Bosna i Hercegovina s Dalmacijom, Crna Gora, Vojvodina i Slovenija s Prekomurjem) i decentralizaciju. Po pitanju agrarne reforme branila je prava vlasnika zemlje na odštetu za ustupljena zemljišta, ali isto tako zastupala je stav da zemlja treba biti u vlasništvu onoga koji je obrađuje. U svojim ciljevima i programu tražili su, između ostalog, veća prava radnika i zaštitu prava građana, ravnopravnost i slobodu svih vjera te samoupravu za sva vjerska udruženja, obvezan vjeronauk u školama te opće pravo glasa za muškarce i žene starije od dvadeset godina.³ Već krajem travnja i početkom svibnja 1919., neposredno pred službeno osnivanje stranke u Zagrebu, Anton Korošec,⁴ predsjednik Slovenske ljudske stranke, koja se po tadašnjim planovima trebala ujediniti s HPS-om u jedinstvenu Jugoslavensku pučku stranku, posjetio je Dalmaciju.⁵ Svrha dolaska bila je agitacija za osnivanje ogranaka pučke stranke u Dalmaciji i po tom pitanju dobio je podršku provincijala dalmatinskih franjevac dr. Frane Lulića.⁶ HPS je uz potporu franjevac ubrzo razgranao ogranke po Dalmaciji te postao najjača stranka u ovom dijelu Kraljevine.⁷ Uz njih su u Dalmaciji pred izbore za Ustavotvornu skupštinu 1920. još djelovali: Demokratska stranka, Pokrajinski težački savez (Zemljoradnička stranka), Narodna radikalna stranka, Hrvatska zajednica, Radnička stranka

Hrvatska pučka stranka u političkom životu Kraljevine SHS (1919.–1929.), Zagreb, 1998.; Zlatko MATIJEVIĆ, »Hrvatski katolički seniorat i politika (1912.–1919.)«, *Croatia christiana periodica*, god. 24., br. 46., Zagreb, 2000., str. 121–162; *Hrvatski katolički pokret – zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa u Zagrebu i Krku 29.–31. III. 2001.* (ur. Z. MATIJEVIĆ), Zagreb, 2002.

² Z. MATIJEVIĆ, »Katolička crkva u Hrvatskoj i stvaranje Jugoslavenske države 1918.–1921. godine«, *Povijesni prilozi*, god. 5., br. 1., Zagreb, 1986., str. 44; Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike katoličkog jugoslovenstva*, str. 98.

³ Z. MATIJEVIĆ, »Katolička crkva u Hrvatskoj«, str. 45–56; Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike katoličkog jugoslovenstva*, str. 299–315.

⁴ Anton Korošec (Biserjani kraj Videm ob Ščavnici, 12. svibnja 1872. – Beograd, 14. prosinca 1940.), svećenik i političar. Bio je predstavnik Slovenske ljudske stranke u Carevinskom vijeću Austro-Ugarske od 1906. Predsjednik stranke postao je 1917., a iste godine postao je i predsjednik Jugoslavenskog kluba u Carevinskom vijeću. Bio je predsjednik Narodnog vijeća Države SHS 1918. te poslije potpredsjednik prve vlade Kraljevine SHS. U Kraljevini SHS bio je u više navrata ministar, a nakon atentata na Stjepana Radića 1928. i predsjednik vlade. Za više usporedi: »Korošec Antun«, *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 5 (dalje: EJ), Zagreb, 1962., str. 318; »Korošec, Anton«, *Hrvatski leksikon* (dalje: HL), sv. 1, Zagreb, 1996., str. 625–626; »Korošec Anton«, *Hrvatska opća enciklopedija* (dalje: HOE), sv. 6, Zagreb, 2004., str. 165.

⁵ O vezama SLS-a s HPS-om te prije uspostavljenim vezama slovenskih političara s hrvatskima, a posebno dalmatinskima usporedi: Ivo BANAC, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, Zagreb, 1995.; Marjan DIKLIĆ, *Pravaštvo u Dalmaciji do kraja Prvog svjetskog rata*, Zadar, 1998.; Stjepan MATKOVIĆ, »Ivan Šusteršič i hrvatski političari«, *Pilar*, god. 4., br. 1–2., Zagreb, 2009., str. 87–102; Andrej RAHTEN, *Savezništva i diobe*, Zagreb, 2008.; Andrej RAHTEN, »Šusteršičevi pravaši – geneza trijalističkog savezništva slovenskih katoličkih narodnjaka i dalmatinskih pravaša«, *Radovi zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, god. 52., Zadar, 2010., str. 323–345.

⁶ Zlatko MATIJEVIĆ, »Hrvatska pučka stranka u Dalmaciji (1919.–1929.)«, *Radovi zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, god. 42., Zadar, 2000., str. 484; Frane Lulić (Igrane, 4. listopada 1864. – Zagreb, 8. rujna 1929.), pedagog i provincijal. Stupio je u Franjevački red 1887. Na papinskom institutu doktorirao je iz kanonskog prava. Bio je gvardijan u Makarskoj, Imotskom i Omišu, ravnatelj u Živogošću, župnik u Gradu i Tučepima, član uprave Provincije Prevetog Otkupitelja, provincijal 1907.–1909. i 1915.–1919., opći definator Reda i upravitelj sjemeništa 1914.–1918. Za više usporedi: »Lulić Frano«, *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb, 2010., str. 346.

⁷ Z. MATIJEVIĆ, »Hrvatska pučka stranka u Dalmaciji«, str. 486.

(Komunistička partija Jugoslavije) i nekoliko izvanstranačkih udruženja, dok je Hrvatska republikanska seljačka stranka u Dalmaciji nastupila tek 1923.⁸

Na izborima za Ustavotvornu skupštinu održanima 1920. HPS je osvojio ukupno 52.303 glasa, odnosno 3,25%, od čega u Dalmaciji 13.947, odnosno 27,91%.⁹ Tim rezultatima stranka je osvojila devet zastupničkih mjesta u Ustavotvornoj skupštini, a u Dalmaciji se pokazala kao najsnažnija politička opcija.¹⁰ No već na sljedećim parlamentarnim izborima, provedenima 18. ožujka 1923., HPS je doživio izborni poraz. Stjepan Radić na čelu HRSS-a osvojio je premoćnu većinu hrvatskih glasova. Ukupno je HRSS osvojio 473.733 glasa, odnosno 21,76%, a u izbornom okrugu Kotor–Dubrovnik–Split, gdje je prvi put postavio listu, 27.688 ili 39,95%.¹¹ Na tim izborima HPS je osvojio samo 18.402 glasa, odnosno 0,84%, od čega u Dalmaciji 6.687, odnosno 6,37%, te nije osvojio nijedno zastupničko mjesto.¹²

Sljedeći parlamentarni izbori održani su 8. veljače 1925., nakon primjene *Obznane* na HRSS, no ni to nije poboljšalo rezultate HPS-a, jer je lista HRSS-a opet odnijela najveći broj hrvatskih glasova. HPS je osvojio ukupno 12.482 glasa, odnosno 0,5%, od čega 3.941, odnosno 3,06% u Dalmaciji.¹³ Ipak, pučkaši su uspjeli na općinskim izborima u Dalmaciji 16. svibnja 1926. osvojiti oko 12.000 glasova, no to mogu zahvaliti ponajprije padu popularnosti HSS-a nakon ulaska u vladu u koaliciji s Radikalnom strankom.¹⁴ Unatoč tome HSS je i dalje ostao najjača stranka u Dalmaciji s osvojenom većinom u 56

⁸ Tonći ŠITIN, »Prvi stranački nastupi i politički projekti u Dalmaciji nakon prvog svjetskog rata«, *Radovi razdio povijesnih znanosti*, god. 37, br. 24, Zadar, 1999., str. 177–190.

⁹ *Statistički pregled izbora narodnih poslanika za Ustavotvornu skupštinu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca izvršenih na dan 28. novembra 1920. god.*, Beograd, 1921. Prilikom izračuna rezultata za Dalmaciju uzet je u obzir izborni okrug Kotor–Dubrovnik–Split. U literaturi se često citiraju podaci koje je napisao Rudolf Horvat u djelu *Hrvatska na mučilištu*, objavljenom u Zagrebu 1942., no oni odudaraju od službenih rezultata objavljenih u službenome *Statističkom pregledu*, objavljenom u Beogradu 1921. Prema Horvatovim navodima HPS je ukupno osvojio 46.599 glasova, dok je prema službenim rezultatima osvojio 52.303 glasova. Usporedi: Rudolf HORVAT, *Hrvatska na mučilištu*, Zagreb, 1942., str. 100.

¹⁰ T. ŠITIN, »Značajke Hrvatskog katoličkog pokreta u Dalmaciji (1918.–1929.)«, u: *Hrvatski katolički pokret – zbornik radova, nav. dj.*, str. 590.

¹¹ *Statistika izbora narodnih poslanika Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca održanih 18. marta 1923. godine* (ur. L. KOSTIĆ), Beograd, 1924., str. 119–120; HRSS nije postavio listu u izbornom kotaru Šibenik s oblasti zadarskog suda.

¹² *Statistika izbora 18. 03. 1923.* U izračunu podataka za Dalmaciju korišteni su rezultati HPS-a u izbornim okruzima Kotor–Dubrovnik–Split i Šibenik s oblasti zadarskog suda. Rezultat HPS-a samo u izbornom okrugu Kotor–Dubrovnik–Split iznosio je 4.340 glasova, odnosno 6,26%. U literaturi se često citiraju podaci koje je napisao Rudolf Horvat u djelu *Hrvatska na mučilištu*, objavljenom u Zagrebu 1942., no oni odudaraju od službenih rezultata objavljenih u službenoj *Statistici izbora*, objavljenoj u Beogradu 1924. Prema Horvatovim navodima u Dalmaciji je HPS osvojio 9.249 glasova, dok je prema službenim rezultatima osvojio 6.687 glasova. Usporedi: R. HORVAT, *Hrvatska na mučilištu*, Zagreb 1942., str. 161.

¹³ *Statistika izbora narodnih poslanika Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca održanih 08. februara 1925. godine*, Beograd, 1926. Prilikom izračuna rezultata za Dalmaciju uzeti su u obzir izborni okruzi Kotor–Dubrovnik–Split i Šibenik s oblasti zadarskog suda.

¹⁴ Neslužbeni rezultati izbora objavljeni su u: »Rezultat općinskih izbora u Dalmaciji«, *Novo doba*, god. IX., br. 113., Split, 18. svibnja 1926., str. 4–5; »Daljnji rezultati općinskih izbora«, *Novo doba*, god. IX., br. 114., Split, 19. svibnja 1926., str. 4; Usporedi: T. ŠITIN, »Značajke Hrvatskog katoličkog pokreta u Dalmaciji«, str. 599.

općina od 78.¹⁵ Nešto slabiji rezultat HPS je ostvario na oblasnim izborima 23. siječnja 1927. s osvojenih 9.300 glasova u Dalmaciji, a ukupno oko 26.000.¹⁶

Na parlamentarnim izborima održanima 11. rujna 1927. stranka je zabilježila rast popularnosti u odnosu na izbore 1925. te je osvojila ukupno 31.746 glasova, odnosno 1,36%, od čega 9.601, odnosno 8,9% u Dalmaciji.¹⁷ Nakon atentata na Stjepana Radića novu vladu sastavio je Anton Korošec, a S. Barić¹⁸ postao je ministar socijalne politike unatoč protivljenju mnogih članova HPS-a.¹⁹ Ipak, stranka je dala povjerenje novoj vladi i Bariću, koji su nastavili djelovanje do uvođenja Aleksandrove diktature 6. siječnja 1929. Hrvatska pučka stranka formalno je raspuštena 21. siječnja 1929.²⁰

ORJUNA – Organizacija jugoslavenskih nacionalista²¹

Orjuna ili *Organizacija jugoslavenskih nacionalista* razvila se 1922. iz *Jugoslavenske napredne nacionalističke omladine* (JNNO), koja je osnovana 1921. u Splitu na inicijativu članova Demokratske stranke.²² Svrha organizacije je po osnivačima bila: »da pomoću svih moralnih, intelektualnih, a do potrebe i fizičkih snaga svojih članova bude obrana kulturnih i političkih tekovina, koje je jugoslavenski narod postigao svojim ujedinjenjem; da svojim delovanjem, iznad svih stranačkih, klasnih ili verskih interesa, bilo koje grupacije u državi, podiže i širi u narodu jugoslavensku unitarnu misao i svest o dužnostima spram zajednice (naroda i države); da energično istupa protiv svakoga rada koji bi mogao da ugrožava osnovne uslove narodne budućnosti: jedinstvo naroda i države; da se bori protiv svih pojava, koje su odraz težnje za separatizmom, plemenskim, pokrajinskim ili verskim«. ²³

¹⁵ T. ŠITIN, »Stjepan Radić i Dalmacija (1918.–1928.)«, u: *Radovi zavoda povijesnih znanosti HAZU u Zadru*, god. 42, Zadar, 2000., str. 452.

¹⁶ Službeni rezultati izbora objavljeni su u: »Oblasni izbori u Dalmaciji«, *Novo doba*, god. X., br. 19., Split, 25. siječnja 1927., str. 4.; Usporedi: Z. MATIJEVIĆ, »Hrvatska pučka stranka u Dalmaciji«, str. 497; T. ŠITIN, »Značajke Hrvatskog katoličkog pokreta u Dalmaciji«, str. 618.

¹⁷ Statistika izbora narodnih poslanika Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca održanih 11. septembra 1927. godine, Beograd, 1928., str. XLIII, XLIX; »Rezultati jučerašnjih izbora«, *Novo doba*, god. X., br. 212., Split, 12. rujna 1927., str. 1; Z. MATIJEVIĆ, »Hrvatska pučka stranka u Dalmaciji«, str. 498.

¹⁸ Stjepan Barić (Zemun, 16. travnja 1889. – Zagreb, 20. travnja 1945.). Filozofiju i pravo studirao je u Zagrebu i Fribourgu. Bio je član Narodnog vijeća Države SHS 1918. i jedan od utemeljitelja Hrvatske pučke stranke te njezin predsjednik od 1920. do 1929. Od 27. kolovoza 1928. do uvođenja diktature bio je ministar socijalne politike. Za više usporedi: »Barić, Stjepan«, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 1., Zagreb, 1983., str. 468; »Barić Stjepan«, *Hrvatski leksikon*, sv. 1., Zagreb, 1996., str. 66.

¹⁹ Z. MATIJEVIĆ, *U sjeni dvaju orlova. Prilozi crkveno-nacionalnoj povijesti Hrvata u prvim desetljećima 20. stoljeća*, Zagreb, 2005., str. 125–126.

²⁰ Za više o HPS-u usporedi: Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike katoličkog jugoslovenstva*.

²¹ Za više o ORJUNI usporedi: Niko BARTULOVIĆ, *Od revolucionarne Omladine do Orjuna*, Split, 1925.; Branislav GLIGORIJEVIĆ, »Organizacija jugoslavenskih nacionalista (Orjuna)«, *Istorija XX. veka*, Beograd, 1963., str. 315–393; Bosiljka JANJATOVIĆ, *Politički teror u Hrvatskoj 1918.–1935.*, Zagreb, 2002.; I. J. BOŠKOVIĆ, *Orjuna – ideologija i književnost*, Zagreb, 2006.; Stevo ĐURAŠKOVIĆ, »Ideologija Organizacije jugoslovenskih nacionalista (Orjuna)«, u: *Časopis za suvremenu povijest*, god. 43, br. 1, Zagreb, 2011., str. 225–248.

²² H. MATKOVIĆ, *Svetozar Pribičević i Samostalna demokratska stranka do šestojanuarske diktature*, Zagreb, 1972., str. 127.

²³ N. BARTULOVIĆ, *Od revolucionarne Omladine do Orjuna*, str. 95.

U svom djelovanju orjunaši su zastupali ideologiju unitarnog jugoslovenstva radi stvaranja jedinstvene jugoslavenske nacije, dok u metodama borbe protiv neistomišljenika nisu birali sredstva i često su se koristili silom, pa i vatrenim oružjem.²⁴ Tako su orjunaške borbene postrojbe gušile radničke štrajkove, rastjerivale skupove političkih protivnika, fizički napadale neistomišljenike i sl.²⁵ Kao što je i nastala na poticaj DS-a, Orjuna je i djelovala pod jakim utjecajem vodstva stranke, ponajprije Svetozara Pribičevića.²⁶ Nakon raskola u DS-u i Pribičevićeva izlaska iz stranke, vodstvo Orjune prvo je ostalo vjerno DS-u, no morali su se prilagoditi većini članova, koji su stali na Pribičevićevu stranu i uz novoosnovanu Samostalnu demokratsku stranku.²⁷

Veliki preokreti na političkoj sceni kao što su spomenuti raskol u DS-u 1924., sporazum Radić-radikali 1925., Pribičevićev politički zaokret i približavanje HSS-u te osnivanje Seljačko-demokratske koalicije 1927., kao i sukobi unutar vodstva Orjune, primjerice: sukob Pribičevića s predsjednikom Direktorija dr. Ljubom Leontićem²⁸ 1925., pokušaj puča u zagrebačkoj oblasti 1926. nakon raspuštanja ogranaka u Sloveniji zbog sukoba s policijom prilikom prototalijanskih demonstracija 28. lipnja 1926. u Ljubljani i istup vođe vojvođanske Orjune Dobroslava Jevđevića 1927. iz organizacije rezultirali su postupnim osipanjem članstva te smanjivanjem moći i aktivnosti Orjune.²⁹ Članovi Orjune su s oduševljenjem dočekali uvođenje šestosiječanjske diktature 1929., no unatoč tome zabranjen im je rad kao i svim drugim političkim organizacijama.

²⁴ S. ĐURAŠKOVIĆ, »Ideologija Orjune«, str. 234–236.

²⁵ B. GLIGORIJEVIĆ, »Organizacija jugoslavenskih nacionalista (Orjuna)«, str. 323–331; 338–340, 346.

²⁶ S. ĐURAŠKOVIĆ, »Ideologija Orjune«, str. 242; Svetozar Pribičević (Hrvatska Kostajnica, 26. listopada 1875. – Prag, 15. rujna 1936.), političar. Prije Prvoga svjetskog rata bio je vođa Hrvatsko-srpske koalicije, a imao je i jednu od važnijih uloga pri ujedinjenju Države SHS s Kraljevinom Srbijom. Bio je osnivač Demokratske stranke, iz koje je istupio nakon sukoba s Davidovićem 1924. i potom je osnovao Samostalnu demokratsku stranku. U više vlada bio je ministar i čvrsto se zalagao za centralističku i unitarističku politiku. Ipak, kad je uvidio da je takva politika omogućila velikosrpsku hegemoniju, 1927. sklopio je sporazum sa Stjepanom Radićem te su osnovali Seljačko-demokratsku koaliciju. Za vrijeme Aleksandrove diktature bio je interniran, a potom je otišao u inozemstvo. Za više o Svetozaru Pribičeviću usporedi: »Pribičević Svetozar«, EJ, sv. 6., Zagreb, 1965., str. 611–612; H. MATKOVIĆ, *Svetozar Pribičević*. Za više o djelovanju Demokratske stranke u Dalmaciji usporedi: T. ŠITIN, »Nastup Demokratske stranke u Dalmaciji dvadesetih godina XX. stoljeća«, u: *Zbornik u čast Hrvoja Matkovića* (ur. Stjepan MATKOVIĆ), Zagreb, 2005., str. 357–377.

²⁷ H. MATKOVIĆ, *Svetozar Pribičević*, str. 129–135. Za više o podjeli unutar DS-a vidi: H. MATKOVIĆ, *Svetozar Pribičević*, str. 55–82.

²⁸ Ljubo Leontić (Studenci, 18. kolovoza 1887. – Zagreb, 13. studenoga 1973.), pravnik, publicist i političar. U Austro-Ugarskoj Monarhiji bio je pripadnik nacionalističke omladine te se zalagao za ujedinjenje južnoslavenskih naroda unutar Monarhije s Kraljevinom Srbijom. Nakon početka Prvoga svjetskog rata emigrirao je u Italiju, a tijekom rata bio je aktivan među hrvatskim iseljenicima u Južnoj i Sjevernoj Americi kao član Jugoslavenskog odbora i predstavnik Jugoslavenske nacionalističke omladine. Nakon rata bio je član Demokratske stranke, a poslije Samostalne demokratske stranke. Bio je predsjednik direktorija Orjune te odvjetnik u Splitu. Za više usporedi: »Leontić Ljubo«, Hrvatska enciklopedija, sv. 6., Zagreb, 1994., str. 513; »Leontić Ljubo«, *Hrvatski leksikon*, sv. 2., Zagreb, 1997., str. 14.

²⁹ B. GLIGORIJEVIĆ, »Organizacija jugoslavenskih nacionalista (Orjuna)«, str. 351–357; S. ĐURAŠKOVIĆ, »Ideologija Orjune«, str. 244.

Fra Petar Glavaš u Tučepima

Petar Glavaš rođen je 6. travnja 1884. u Kozici, u Vrgorskoj krajini. Gimnaziju je završio u Sinju (1902.), novicijant na Visovcu (1903.), a bogosloviju u Šibeniku (1907.), gdje je i zaređen za svećenika 22. ožujka 1908. Služio je u Slivnu (1908.–1910.), Ugljanima kod Trilja (1910.–1912.), Sinju (1912.–1914.), Drveniku (1915.), Baškoj Vodi (1915.–1920.), Tučepima (1921.–1927.), Otoku Dalmatinskom (1927.–1935.), Lečevici (1935.–1938.) i Hrvacama (1938.–1944.). Komunisti su ga strijeljali 29. ožujka 1945. na groblju Lovrinac u Splitu zbog navodnih ratnih zločina i suradnje s Talijanima i ustašama.³⁰

Na župu u Tučepima došao je 1921., a svojim djelovanjem obilježio je politički i društveni život mjesta do odlaska 1927. Tučepi su mjesto pokraj Makarske, koje je prema popisima stanovništva 1921. imalo 1.693 stanovnika, a 1931. 1.533.³¹ U tom razdoblju nalazili su se u sklopu Makarsko-primorske općine, koja je uz Vrgorsku općinu i općinu Gornje Primorje činila makarski kotar. Kotar se od osnivanja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1. prosinca 1918. do 26. travnja 1922. nalazio pod upravom Pokrajinske vlade za Dalmaciju, a zatim je uredbom o podjeli Kraljevine na upravne oblasti i istodobno donesenim zakonom o sreskoj i oblasnoj samoupravi pripao Dubrovačkoj oblasti, koja je profunkcionirala tek 1924. Kralj Aleksandar Karađorđević 3. listopada 1929. podijelio je Kraljevinu na devet banovina, a Tučepi su se, kao i cijeli makarski kotar, našli unutar Primorske Banovine, koja je funkcionirala do osnutka Banovine Hrvatske 26. kolovoza 1939.

Političke aktivnosti fra Petra Glavaša imale su jakog odjeka u cijeloj Dalmaciji. Bio je istaknuti zagovornik HPS-a, utemeljitelj i tajnik stranačkog ogranka u Tučepima, jedan od osnivača i prvi tajnik Hrvatskoga katoličkoga omladinskog društva u Tučepima, a ondje je i neuspješno pokušao osnovati hrvatsko katoličko društvo *Orao*.³² Sastanci HPS-a u Tučepima održavali su se u župnom stanu ili u Hrvatskome katoličkome omladinskom društvu, čiji je predsjednik bio Ante Čović, koji je ujedno bio i predsjednik HPS-a u Tučepima.³³ Najveći otpor njegovu radu u Tučepima davali su lokalni politički protivnici, pripadnici DS-a, ujedno i predstavnici Orjune.

Predsjednik DS-a u Tučepima i poslije predsjednik lokalne Orjune bio je Stipe Lalić, a tajnik Petar Stojković – učitelj, predsjednik Jugoslavenske matice u Tučepima i prvi predsjednik tučepске Orjune, osnovane 9. travnja 1922.³⁴ U Tučepima je DS imao stotinjak članova.³⁵ Stvarni vođa demokrata i orjunaša bio je Vice Lalić, povjerenik kotarskog od-

³⁰ Petar BEZINA, *Franjevci Provincije Presvetoga Otkupitelja žrtve rata 1942.–1948.*, Split, 1995., str. 141; Anto BAKOVIĆ, *Hrvatski martirologij XX. stoljeća*, Zagreb, 2007., str. 213.

³¹ Mirko KORENČIĆ, *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857.–1971.*, Zagreb, 1979., str. 402.

³² »Tučepi«, *Jadran*, god. III., br. 32., Split, 7. svibnja 1921., str. 2; »Odgovor dopisniku 'Života'«, *Jadran*, god. III., br. 50., Split, 9. srpnja 1921., str. 3; »Pouzdaní sastanak u Tučepima«, *Jadran*, god. III., br. 65., Split, 7. rujna 1921., str. 3; »Fiasco orlaša u Tučepima«, *Pobeda*, god. V., br. 77., Split, 3. prosinca 1925., str. 3.

³³ »Pouzdaní sastanak u Tučepima«, *Jadran*, god. III., br. 65., Split, 7. rujna 1921., str. 3; »Iz Hrvatske pučke stranke«, *Jadran*, god. VIII., br. 10., Split, 11. ožujka 1926., str. 3; »Sastanak u Tučepima«, *Jadran*, god. VIII., br. 35., Split, 19. kolovoza 1926., str. 2.

³⁴ »Organizacija u Tučepima«, *Pobeda*, god. II., br. 36., Split, 16. travnja 1922., str. 4; »Kakove pokriva fratarska mantija«, *Život*, god. V., br. 946., Split, 9. ožujka 1923., str. 1; »Rapalski dan u Tučepima«, *Jadranska pošta*, god. II., br. 408., Split, 27. studenoga 1926., str. 2.

³⁵ »Tučepi«, *Život*, god. VII., br. 48., Split, 27. studenoga 1925., str. 2.

bora DS-a i predsjednik makarske Orjune.³⁶ Njegovu utjecaju nije naškodilo ni što je bio jedan od glavnih aktera tzv. kožarske afere, u kojoj se na nezakonit način obogatio pretjerano dižući cijene kožama za opanke koje je dobio od Narodnog vijeća Države SHS kao pomoć siromašnim krajevima i za što je bio osuđen na deset mjeseci strogog zatvora i novčanu kaznu u iznosu od 125.000 kruna ili 125 dana zatvora.³⁷ Po njemu su orjunaše često posprdno nazivali i *kožarašima* ili *Močanima*, po tučepskom zaseoku *Moča*, odakle je dolazio Lalić i većina orjunaša.³⁸

Sam fra Petar Glavaš u kronici župe sv. Ante u Tučepima svjedoči kako nije imao velikih problema s orjunašima tijekom prve godine svog boravka u Tučepima, no da je sukob bio samo pitanje trenutka jer su i njegovi prethodnici, a posebno fra Anđelo Cvitanović, imali velikih problema s njima. Za napad na fra Anđela bili su osuđeni već spomenuti Vice Lalić, zatim Jure Čović i glavar sela Stipe Šimić, a za vrijeme ranijih izbornih borbi Lalićevi prijatelji pokušavali su ga uplašiti stvarajući veliku buku po noći oko njegove kuće. Fra Anđelo je čak u samoobrani više puta na njih izvlačio i pušku.³⁹ Sukobi između Glavaša i demokrata, odnosno orjunaša eskalirali su već tijekom 1922., a kroz sljedećih nekoliko godina jedni druge više su puta sudski tužili te se žalili na postupke protivnika kotarskom poglavaru i velikom županu, pa čak i na različita ministarstva u Beogradu.

Na Glavaša su se neistomišljenici prvi put službeno potužili prilikom osnivanja Hrvatskoga katoličkoga omladinskog društva, kada su u tužbi naveli kako je to protudržavno i protunarodno društvo, a slične opaske orjunaši su davali za svako isticanje hrvatstva.⁴⁰ U tome su imali i podršku lokalnih vlasti, pa su tako Ivan Novak, Bariša Vidić i Jure Šarić 1922., zbog pjevanja hrvatskih pjesama i klicanja *Hrvatskom bloku*, u Tučepima bili osuđeni na četrnaest dana zatvora, no presudu je poslije poništila Pokrajinska uprava.⁴¹ Pri uhićenju žandari su im prijetili batinama ako se budu i dalje izjašnjavali kao katolici i Hrvati te vikali kako će samog fra Glavaša *presvući u civila i strgat mu hrvatsku zastavu s kuće*.⁴² O ulozi žandara svjedoči i podatak da su do 1925. po informacije o pojedinim sukobima u Tučepima dolazili kod glavara sela, koji je u to vrijeme bio predstavnik DS-a, odnosno poslije SDS-a, no kad je 1926. glavar postao predstavnik HSS-a, žandari su prestali dolaziti kod njega.⁴³

³⁶ »Organizacija demokratske stranke u Tučepima«, *Život*, god. V., br. 966., Split, 4. travnja 1923., str. 1; »Iz dalmatinskih Orjuna«, *Pobeda*, god. IV., br. 6., Split, 9. veljače 1924., str. 3; »Orjuna – Makarska«, *Pobeda*, god. IV., br. 13., Split, 5. travnja 1924., str. 2; »Dopisi iz organizacija« i »Otvorenje prostora Orjune u Tučepima«, *Pobeda*, god. V., br. 6., Split, 23. siječnja 1925., str. 3; »Tučepi«, *Život*, god. VII., br. 48., Split, 27. studenoga 1925., str. 2.

³⁷ »Iz sudnice«, *Jadran*, god. IV., br. 41., Split, 24. svibnja 1922., str. 5.

³⁸ Moča je dio tučepskog zaseoka Srida Sela (dio današnjih Gornjih Tučepa), koji je prema popisu stanovništva 1910. imao 725 stanovnika, a 1948. 624. U popisima 1921. i 1931. podatci za Sridu Sela sadržani su u sklopu podataka za Tučepe i nisu posebno iskazivani. Usporedi: M. KORENČIĆ, *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske*, str. 403.

³⁹ Arhiv župe sv. Ante Tučepi (dalje: AT), *Ljetopis župe sv. Ante Tučepi*, str. 57.

⁴⁰ AT, *Ljetopis župe*, str. 59.

⁴¹ AT, *Ljetopis župe*, str. 59; »U eri slobode«, *Jadran*, god. IV., br. 94., Split, 25. studenoga 1922., str. 3.

⁴² »Nasilja u Mak. Primorju«, *Jadran*, god. IV., br. 33., Split, 26. travnja 1922., str. 3.

⁴³ Državni arhiv u Dubrovniku (dalje: DAD), fond Veliki župan dubrovačke oblasti (dalje: FVŽDO), kut. CL IV e 5, spisi nisu numerirani, *Izvještaj makarske žandarmerijske čete sreskom poglavaru u Makarskoj o nekorektnosti patrole u Tučepima od 03. januara 1926.*; DAD, FVŽDO, kut. CL IV e 5, *Izvještaj žandarmerije*

Orjunaši su dalje optuživali fra Petra za spuštanje zastave na pola koplja za vrijeme kraljevskog vjenčanja, zabranjivanje nošenja i skidanje državne zastave, otuđivanje crkvene imovine, dijeljenje sličica cara Franje Josipa, krađu zlata i ulja, umiješanost u sumnjivu oporuku u Baškoj Vodi, bijeg u sakristiju za vrijeme intoniranja državne himne, držanje svete mise za Kralja u mrtvačnici, pozivanje naroda na obračun sa svojim političkim protivnicima, govor protiv Srbije i Srba, separatizam, provociranje i izazivanje nereda itd., a u svom glasilu *Pobedi* i glasilu DS-a u Dalmaciji *Životu* često su mu i otvoreno prijetili.⁴⁴ U svojim tekstovima bili su vrlo oštri u uvredama Glavaša i osvrtima na njegova javljanja, kao i na javljanja njegovih istomišljenika u *Jadranu*, glasilu HPS-a u Dalmaciji, ali najčešće bez argumenata. U isto vrijeme, u odgovorima na njihove napade u *Jadranu* su u više navrata upozoravali kako je krajnje vrijeme da se nešto poduzme, jer je *narod već bijesan* i kako bi moglo doći *do potezanja oružja i težih posljedica*.⁴⁵

Prvi veći fizički sukob za vrijeme župnikovanja fra Petra Glavaša orjunaši su izazvali 13. lipnja 1922., na blagdan sv. Ante, zaštitnika mjesta. Tada su Vice Lalić, Vlado Lalić i Mate Bušelić napali prisutne Podgorane koji su pjevali hrvatske pjesme i klicali hrvatskom narodu. Na to je skupina pristaša HPS-a skočila u njihovu obranu, a učitelj Stojković otišao je po žandare. Prema *Životu*, Stipan Lalić stao je u obranu državne zastave i došlo je do nadvikivanja sa skupinom Podgorana koji su uzvikivali parole hrvatskoj slobodi i hrvatskom sokolu. Orjunaši su ih htjeli nadglasati uzvicima u čast Jugoslavije, jugoslavenskog sokola itd. te samo zahvaljujući njihovoj prisebnosti nije došlo do većeg sukoba.⁴⁶ Sljedeći dan, 14. lipnja, bila je regrutacija u Makarskoj i dio Tučepljana htio je ići pod hrvatskom zastavom, no nakon žestoke agitacije orjunaša ipak su svi išli samo pod službenom državnom zastavom. Istog su dana Vlado Lalić i Mate Bušelić na nagovor Vice Lalića verbalno napali fra Petra, a potom ga i gađali jajima. On je tada povukao pištolj, za koji je imao dozvolu, i pucao u zrak kako bi rastjerao napadače. Prisutni žandar je tek nakon prigovora svjedoka nakratko priveo napadače, dok je župniku, koji je tvrdio kako su napadači u rukama imali *toljage*, oduzeo pištolj. Kao epilog svega napadači su kažnjeni s 500 kruna kazne, a Vlado Lalić još i s tri dana zatvora.⁴⁷

Sukobi su se nastavili i 17. lipnja te na Tijelovo 18. lipnja.⁴⁸ Brojni Tučepljani, a ponajprije simpatizeri HPS-a, zamjerali su učitelju Petru Stojkoviću i učiteljicama Labor i Vranjican što na Tijelovo nisu doveli djecu u crkvu, nego su ih ostavili pred ulazom. Nakon svete

rijske stanice u Makarskoj kraljevskom sreskom poglavaru u Makarskoj o vikanju tučepške Orjune »Živila nacionalna revolucija«.

⁴⁴ »Incident u Makarskoj«, *Život*, god. IV., br. 732., Split, 17. lipnja 1922., str. 2; »Kako se crnac pere«, *Jadran*, god. IV., br. 54., Split, 8. srpnja 1922., str. 3; »Pod kopljem – U Tučepima pop Petar Glavaš«, *Pobeda*, god. III., br. 10., Split, 16. ožujka 1923., str. 3; »Iz pokrajine – Tučepi 26. IX.«, *Jugoslavenski narod*, god. I., br. 200., Split, 6. listopada 1923., str. 2; »Iz pokrajine – Tučepi početkom prosinca«, *Jugoslavenski narod*, god. I., br. 249., Split, 6. prosinca 1923., str. 4; »Fra Petru Glavašu župniku u Tučepima«, *Pobeda*, god. IV., br. 41., Split, 18. listopada 1924., str. 2; »Epilog jednog procesa«, *Pobeda*, god. VII., br. 22., Split, 3. lipnja 1927., str. 3.

⁴⁵ »Škandal u Tučepima«, *Jadran*, god. IV., br. 49., Split, 21. lipnja 1922., str. 2; »Kako se crnac pere«, *Jadran*, god. IV., br. 54., Split, 8. srpnja 1922., str. 3; »Iz pokrajine – Tučepi 26. IX.«, *Jugoslavenski narod*, god. I., br. 200., Split, 6. listopada 1923., str. 2.

⁴⁶ »Istina o blokaškom vodi fratru Glavašu«, *Život*, god. IV., br. 737., Split, 23. lipnja 1922., str. 1–2.

⁴⁷ AT, *Ljetopis župe*, str. 60; »Osuda fašista«, *Jadran*, god. V., br. 12., Split, 10. veljače 1923., str. 2.

⁴⁸ »Teror fašista u makarskom primorju«, *Jadran*, god. IV., br. 48., Split, 17. lipnja 1922., str. 3.

mise došlo je do naguravanja između vjernika i orjunaša, na čiji su poziv reagirali žandari i nasrnuli na vjernike. Tom prilikom najviše je stradao šezdesetogodišnji Ante Tomaš.⁴⁹ Orjunaši su za takav razvoj situacije opet optužili župnika, koji je prema njihovim navodima nagovarao mještane da ih napadnu.⁵⁰ Učitelj Stojković se u objašnjenju zašto djecu nije uveo u crkvu pozvao na dogovor o dvomisenju s biskupskim ordinarijatom i samim fra Petrom, jer je crkva premala za sve i neodgovarajućih uvjeta za djecu, no župnik je, navodno, naknadno odustao od dogovora bez obrazloženja. Tada su učitelji odlučili kako neće voditi djecu na veliku misu, koja zna trajati i do dva sata. Na Uzašašće, Sv. Antu i Tijelovo učitelji su, prema Stojkoviću, vodili djecu u procesiji i na svetu misu, a na Tijelovo su zbog gužve u crkvi djecu ostavili u hladu ispred crkve s cvijećem koje su po običaju prosipali. U nastavku je optužio fra Glavaša, koji nije obavijestio učitelje o svečanostima i koji je time htio izazvati njihov izostanak te tako navući na učitelje bijes mještana. Fra Petar, navodno, nije obavijestio školu ni o svetoj pričesti, koja se održala 11. lipnja 1922., a za vrijeme koje je okretao značke s državnom zastavom naopako te onima koji to nisu dopustili uskratilo svete sličice.⁵¹

Glavaš je sve optužbe demantirao i za sve neredе u Tučepima optužio učitelja Petra Stojkovića, koji je, po njegovim riječima: *osnovao fašističku bandu, koja je zabranjivala ljudima da se nazivaju Hrvatima i katolicima, jer su svi Srbi*.⁵² Prema Glavašu, učiteljska dužnost bila je voditi djecu na misu, a to je bila i praksa, no učitelji u Tučepima to nisu htjeli, pogotovo na blagdan zaštitnika naselja, na Sv. Antu, dok su na Tijelovo djecu ostavili ispred crkve. Također, naveo je kako učitelji nisu dopustili da prema običaju deset djevojčica pred Svetotajstvom posiplje cvijeće, a na Tijelovo su napustili procesiju. Neki roditelji učenika čak su nakon ovog sukoba potpisivali peticiju na Pokrajinsko školsko vijeće za odlazak učitelja Stojkovića, no neuspješno.⁵³

Tučepski orjunaši nastavili su se fizički obračunavati s neistomišljenicima po bilo kojem pogledu. Tako je Ivan, brat Vice Lalića, došao 2. kolovoza 1922. s prijateljima pred kuću Šimuna Viskovića i napao ga da mu je pokrao grožđe te ga nekoliko puta udario, na što je ovaj posegnuo za nožem i ranio Lalića u ruku. Tada su se orjunaši razbježali i pozvali žandare te optužili Viskovića da je napao nevinog Lalića.⁵⁴ Napravili su nered i prilikom održavanja plesa u katoličkome omladinskom društvu. Na plesu je bilo više od tri stotine osoba, a njima je bio zabranjen ulaz iz straha od nereda, uz obrazloženje da je ulaz moguć samo uz pozivnicu. Na to je oko 23:00 sata došao Vice Lalić i vikao kako je došao uhititi fra Petra, no prisutni su stali u njegovu obranu. Potom su Lalić i istomišljenici uz povike protiv Hrvata, trobojnice i društva gađali kamenjima zgradu društva i pritom razbili jedno staklo.⁵⁵ Za sve sukobe orjunaši su optuživali fra Glavaša, pa je i pokrajinski namjesnik predsjedništva pokrajinske vlade za Dalmaciju tražio od Biskupskog ordinarijata u Splitu fra Petrov premeštaj nakon nereda koji su se dogodili na kraljev rođendan, 16. prosinca

⁴⁹ »Škandal u Tučepima«, *Jadran*, god. IV., br. 49., Split, 21. lipnja 1922., str. 2.

⁵⁰ AT, *Ljetopis župe*, str. 60–61.; »Škandal u Tučepima«, *Jadran*, god. IV., br. 49., Split, 21. lipnja 1922., str. 2.

⁵¹ »Na odgovor 'Jadranu'«, *Život*, god. IV., br. 740., Split, 27. lipnja 1922., str. 1–2.

⁵² »Odgovor dopisniku 'Života'«, *Jadran*, god. IV., br. 50., Split, 24. lipnja 1922., str. 3.

⁵³ »Tučepi«, *Jadran*, god. IV., br. 86., Split, 7. listopada 1922., str. 3.

⁵⁴ »Tučepi«, *Jadran*, god. IV., br. 65., Split, 17. kolovoza 1922., str. 3.

⁵⁵ »Napad fašista na omladinsko društvo«, *Jadran*, god., V., br. 16., Split, 24. veljače 1923., str. 3.

1922., prilikom kojih je došlo i do pucnjave, no o kojima dosadašnja istraživanja nisu otkrila više pojedinosti.⁵⁶

Orjunaši su, nadalje, 18. veljače 1923. iscertali župnu kuću i prostore oko crkve u Tučepima, a 1. ožujka 1923. stvaranjem velike buke i bacanjem jaja ometali politički sastanak u Hrvatskome katoličkome omladinskom društvu, koji je vodio dr. Ante Dulibić,⁵⁷ tadašnji predsjednik HPS-a u Dalmaciji.⁵⁸ Također su i 8. srpnja 1923. napali Antu Bušelića, bivšeg općinskog predsjednika i glavara sela te zamjenika nositelja liste HPS-a za Makarsku na izborima 1923., kojem su u pomoć priskočili susjedi.⁵⁹ Poslije su izjavili da je do sukoba došlo kad je Ante Bušelić uvrijedio Marinka Bušelića, njihova člana, a potom se u sukob uključilo dvadesetak ljudi povezanih rodbinskim vezama, među kojima su samo igrom slučaja bila i trojica orjunaša i koji će zbog toga biti isključeni iz organizacije.⁶⁰ Zanimljivo je da su unatoč svim sukobima orjunaši tražili od fra Petra blagoslov društvenog barjaka na Sv. Antu, 13. lipnja 1923., no on je to odbio. Barjak im je ipak blagoslovio svećenik iz Splita, pod uvjetom da blagoslov ne smije biti obavljen u crkvi, već u društvenim prostorijama. Konačno je ipak blagoslovljen 23. lipnja 1923. pred lokalnom školom.⁶¹

Politička kretanja i sukobi u Tučepima 1923.–1924. godine

Na parlamentarnim izborima koji su održani 18. ožujka 1923. u Tučepima je DS osvojio 98 glasova, odnosno 29,08%, HPS 85, odnosno 25,22%, a HRSS 77, odnosno 22,84% glasova.⁶² Glavaš je nakon tih izbora optužio demokrate i orjunaše za zastrašivanje, ucjene i kupovinu glasova.⁶³ Ti rezultati, u usporedbi s rezultatima izbora za Ustavotvornu skupštinu, održanima 28. studenoga 1920., kad je DS osvojio samo 22 glasa, odnosno 7,3%, pokazali su nagli rast popularnosti stranke koji se poklapa s djelovanjem lokalne Orjune osnovane u međuvremenu.⁶⁴ Iz te perspektive jasnije su i Glavaševe optužbe. Kolika je bila stvarna snaga DS-a i HPS-a u Tučepima i koliko su Tučepi bili jako uporište za obje

⁵⁶ Arhiv župe sv. Marka Makarska, Spisi općeg biskupskog vikarijata u Makarskoj, spisi nisu numerirani, *Dopis pokrajinskog namjesnika predsjedništva pokrajinske vlade za Dalmaciju Biskupskom ordinarijatu u Splitu o prilikama u Tučepima povodom proslave rođendana Kralja od 06. siječnja 1923.*

⁵⁷ Ante Dulibić (Šibenik, 19. veljače 1867. – Šibenik, 18. siječnja 1935.), političar. Studirao je pravo u Beču. Prije rata bio je istaknuti pravaš, a za vrijeme rata zastupao vladinu politiku. Izabran 1920. Od 1919. bio je član Hrvatske pučke stranke, čiji je poslije postao i predsjednik u Dalmaciji. Bio je delegat u Ustavotvornoj skupštini 1920. Za više usporedi: »Dulibić Ante«, Hrvatski biografski leksikon (dalje: HBL), sv. 3., Zagreb, 1993., str. 697; Z. MATIJEVIĆ, »Hrvatska pučka stranka u Dalmaciji«, str. 492.

⁵⁸ AT, *Ljetopis župe*, str. 61.

⁵⁹ »Iz pokrajine – Tučepi 9. VII.«, *Narod*, god. II., br. 131., Split, 10. srpnja 1923., str. 2; »Čudno rodoljublje«, *Jadran*, god. V., br. 40., Split, 19. srpnja 1923., str. 3.

⁶⁰ »Izvrćanja Radićevih agenata«, *Pobeda*, god. III., br. 29., Split, 5. kolovoza 1923., str. 6.

⁶¹ Arhiv franjevačkog samostana Blažene Djevice Marije na nebo uznesene u Makarskoj, Knjiga znamenitijih događaja zbiljnih se u redovničkoj obitelji franjevačkog manastira u Makarskoj od godine 1905. do godine 1957., str. 387; DAD, FVŽDO, kut. CL IV e 5, Izvještaj žandarmerijskog voda u Makarskoj kraljevskom kotorskom sudu u Makarskoj o incidentu u župnoj crkvi u Tučepima prilikom rođendana Kraljice od 10. januara 1925.

⁶² Ukupno je glasovalo 337 glasača, pri čemu su uz navedene stranke glasove osvojili još: Komprom. zemljoradnička 37 glasova, koalicija Trumbić-Drinković 17, Nezavisna radikalna 15, Radikalna stranka 3, Invalidska stranka 3 i Zemljoradnička 2 glasa. Usporedi: *Statistika izbora 18. 03. 1923.*, str. 119.

⁶³ AT, *Ljetopis župe*, str. 61.

⁶⁴ *Statistički pregled izbora 28. 11. 1920.*

stranke, može se vidjeti usporedbom rezultata izbora u Tučepima s rezultatima izbora ostatka makarskog kotara, gdje je DS osvojio samo 11,88% glasova, a HPS 8,79%.⁶⁵

Stalni sukobi podijelili su stanovništvo Tučepa na dva tabora. Nakon što su se proširile vijesti o rezultatima izbora, mještanan Mate Tomaš iznio je hrvatsku zastavu na kuću i vikao: *Živio Radić*. Članovi Orjune: Ivan Lalić, Ivan Bušelić i Marinko Bušelić prijavili su ga i svjedočili da je uzvikivao: *doli Aleksandar, doli Jugoslavija* te je zbog toga Tomaš bio osuđen na jedanaest mjeseci zatvora.⁶⁶ Nekoliko dana nakon izbora orjunaši su gađali jajima zgradu Hrvatskoga katoličkoga omladinskog društva dok je unutar nje učitelj iz Zagreba pokazivao orlovske vježbe, a 23. prosinca 1923. razbijena je društvena ploča.⁶⁷ Orjunaši su pri povratku s izleta u Opuzen krajem listopada 1923. vikali s parobroda protiv Hrvata. Učitelj Stojković je 2. studenoga 1923. fizički napao Antu Bušelića, a mjesni odbor DS-a o tom je incidentu izjavio da se Stojković samo branio i odgurnuo napadača te se udaljio.⁶⁸

Tijekom 1923. Mate Bušelić i učitelj Petar Stojković više su puta tužili fra Glavaša velikom županu dubrovačke oblasti Petru Grisogonu. Optuživali su ga kako je sa skupinom Tučepljana pjevao pjesme o Radiću i klicao mu te da je klicao hrvatskoj republici, protiv Kraljevine i sl., kao i da je djecu nagovarao na slične postupke.⁶⁹ Ponukan nekom od brojnih optužbi, fra Petar Glavaš je na okružnom sudu u Splitu tužio orjunaše zbog klevete te su 1926. pravomoćnom presudom osuđeni Stipe Lalić na 3.000 dinara kazne ili dva mjeseca zatvora, Bepo Bušelić na 2.000 dinara ili četrdeset dana zatvora, a Luka Čović i Bariša Ševelj na 1.500 dinara ili trideset dana zatvora.⁷⁰ Ubrzo nakon toga je i sam Glavaš osuđen na okružnom sudu u Dubrovniku zbog klevete i uvrede po zakonu o štampi na sedam dana zatvora, 1.000 dinara globe, 1.290 dinara za zagovor i naknadu svih parničkih troškova. Tužbu protiv njega podignuo je dr. Ljubo Leontić, predsjednik Direktorija Orjune, jer je u dopisu *Narodnoj svijesti* na neistinit način komentirao osudu tučepskih orjunaša.⁷¹

U proljeće 1924. došlo je do velikog razlaza unutar DS-a. Svetozar Pribičević je zbog sukoba s Ljubom Davidovićem⁷² istupio iz stranke i osnovao SDS. Nakon političke krize i Pašićeve ostavke na mjesto predsjednika vlade, Ljuba Davidović je sastavio vladu u srp-

⁶⁵ *Statistika izbora 18. 03. 1923.*, str. 119.

⁶⁶ AT, *Ljetopis župe*, str. 64.

⁶⁷ AT, *Ljetopis župe*, str. 62.

⁶⁸ »Kandidatske liste Hrvatske Pučke Stranke u Dalmaciji«, *Težačke novine*, god. V., br. 8., Split, 22. veljače 1923., str. 1; »Razbojnički napadaj«, *Jugoslavenski narod*, god. I., br. 228., Split, 8. studenoga 1923., str. 3; »Laži separatista – Izjava«, *Pobeda*, god. III., br. 44., Split, 17. studenoga 1923., str. 3.

⁶⁹ »Hrvatima kotara Makarske«, *Jugoslavenski narod*, god. I., br. 225., Split, 4. studenoga 1923., str. 2; DAD, FVŽDO, kut. CL IV e 5, *Tužba Petra Stojkovića Velikom županu dubrovačke oblasti na fra Petra Glavaša od 02. rujna 1923.*

⁷⁰ AT, *Ljetopis župe*, str. 75.

⁷¹ »Osuda Petra Glavaša«, *Pobeda*, god. VI., br. 61., Split, 6. listopada 1926., str. 2.

⁷² Ljubomir Davidović (Vlaško Polje, Kosmaj, 24. prosinca 1863. – Beograd, 19. veljače 1940.), profesor i političar. Istaknuti političar u Kraljevini Srbiji prije Prvog svjetskog rata. Na čelu Samostalne radikalne stranke 1919. odazvao se pozivu Svetozara Pribičevića i postao predsjednik novoosnovane Demokratske stranke. Ubrzo je između njih došlo do nesuglasica i raskola u stranci 1924., koji je rezultirao Pribičevićevim izlaskom iz stranke. Davidović je zastupao umjerenu politiku te mogućnost sporazuma sa Stjepanom Radićem, dok je Pribičević bio bliži suradnji s radikalima. Za više usporedi: »Davidović Ljubomir«, EJ, sv. 2., Zagreb, 1961., str. 670; Nebojša A. POPOVIĆ, »Ljubomir M. Davidović – uvod u biografiju«, *Istorija 20. veka*, god. 27., br. 54., Beograd, 2009., str. 37–52.

nju 1924. i odmah nakon toga Petar Stojković je odlukom ministra premješten iz Tučepa u Zaostrog, no nakon raspusta Davidovićeve vlade u listopadu i formiranja koalicijske vlade radikala (Pašić) i samostalnih demokrata (Pribićević) u studenom vraćen je u Tučepe već 18. prosinca 1924.⁷³ Kao i Stojković, većina članova ranijeg DS-a u Tučepima i orjunaša ostala je vjerna Pribićeviću i prešli su u SDS, te su nastavili izazivati sukobe. Za posjeta splitsko-makarskog biskupa Kvirina Klementa Bonefačića Tučepima 22. travnja 1924. Stipe Lalić uzviknuo je: *Živio jugoslavenski biskup u ime Orjune*, na što je odmah uslijedio odgovor i uzvik *Živio hrvatski biskup*.⁷⁴ Skupina orjunaša je 16. rujna 1924. pucala iz mužara i pištolja uz uzvike *Živjela nacionalna revolucija i diktatura*, a do sljedećeg velikog sukoba s lokalnim župnikom došlo je prilikom proslave rođendana kraljice Marije Karađorđević 9. siječnja 1925.⁷⁵

Zabrana unošenja orjunaške zastave u crkvu

Orjunaši su za proslavu kraljičina rođendana ušli u crkvu s društvenom zastavom, premda im je godinu prije isto bilo zabranjeno. Fra Glavaš ih je zamolio da iznesu zastavu, a nakon njihova odbijanja prekinuo je služenje svete mise. Tek nakon tog čina orjunaši su napustili crkvu te je obred nastavljen. Orjunaši su se požalili upravitelju kotarskog poglavarstva Anti Staliju, koji je 12. siječnja 1925. osudio Glavaša na deset dana zatvora ili 1.000 dinara globe, uz obrazloženje da je u *Listu Biskupije splitsko-makarske* navedeno kako se u crkvu mogu unijeti zastave društava koja nisu neprijatelji Crkve. U zabrani unošenja zastave u crkvu Stalio je vidio i poniženje državne zastave, koju je Orjuna predstavljala kao društvenu.⁷⁶ Dalje je u svom izvješću optužio Glavaša da je separatist i Radićevac te krivac za brojne neredе tijekom ranijih godina. Orjunaše je pak karakterizirao kao *čestite ljude koji šire ideje narodnog i državnog jedinstva* te je zatražio fra Glavašev hitni premještanje iz Tučepa i uopće zabranu služenja na bilo kojemu mjestu ubuduće.⁷⁷

Razlozi takvog napada na Glavaša mogu se pronaći u tome što su žandari u istrazi događaja ispitali samo članove učiteljstva i Orjune, Glavaševe protivnike, te su po njihovim navodima izvijestili kotarskog poglavara.⁷⁸ U svom izvješću dodali su i optužbe protiv Glavaša, koji bi prilikom državnih praznika izvjesio samo malu hrvatsku zastavu, a prilikom crkvenih veliku te kako prilikom kraljičina rođendana nije uopće izvjesio zastavu na župni ured.⁷⁹ Optužbama da je separatist i radićevac Stalio je htio Glavaša dodatno diskreditirati

⁷³ AT, *Ljetopis župe*, str. 65; »Naši dopisi«, *Pobeda*, god. III., br. 41., Split, 18. listopada 1924., str. 3.

⁷⁴ AT, *Ljetopis župe*, str. 63.

⁷⁵ DAD, FVŽDO, kut. CL IV e 5, *Izveštaj kraljevskog sreskog upravitelja u Makarskoj Velikom županu dubrovačke oblasti o klicanju Orjune u Tučepima nacionalnoj revoluciji i diktaturi te pucanje iz pištolja od 16. rujna 1924.*

⁷⁶ DAD, FVŽDO, kut. CL IV e 5, *Izveštaj Velikog župana dubrovačke oblasti Ministarstvu unutrašnjih dela kabinet Beograd o incidentu u crkvi u Tučepima prilikom rođendana Kraljice.*

⁷⁷ DAD, FVŽDO, kut. CL IV e 5, *Izveštaj Kraljevskog sreskog upravitelja Velikom županu dubrovačke oblasti o incidentu u crkvi u Tučepima izazvanom od fra Glavaša prilikom rođendana Kraljice od 10. siječnja 1925.*

⁷⁸ DAD, FVŽDO, kut. CL IV e 5, *Izveštaj žandarmerijskog voda u Makarskoj kraljevskom kotarskom sudu u Makarskoj o incidentu u župnoj crkvi u Tučepima prilikom rođendana Kraljice od 10. januara 1925.*

⁷⁹ DAD, FVŽDO, kut. CL IV e 5, *Izveštaj žandarmerijskog voda u Makarskoj kraljevskom sreskom poglavarstvu o incidentu u župnoj crkvi u Tučepima prilikom rođendana Kraljice od 10. siječnja 1925.*

i osigurati mu težu kaznu, jer je incidentu u Tučepima prethodila primjena *Obznane* na HRSS od 23. prosinca 1924. zbog Radićeva pristupanja Seljačkoj internacionali u Moskvi u srpnju 1924. Time je stranka stavljena izvan zakona, a cjelokupno je vodstvo početkom siječnja uhićeno.

Odluku kotarskog poglavarstva Glavaš je napao kao netočnu jer je u *Listu Biskupije* navedeno kako se zastave mogu, a ne moraju dopustiti. S obzirom na dotadašnja negativna iskustva i napade tučepskih orjunaša na njega osobno i na Crkvu, imao je pravo zabraniti unos zastave te je postavio pitanje da li kotarski upravitelj uopće ima pravo kažnjavati župnika i na taj način miješati se u unutarcrkvene probleme.⁸⁰ Prijava protiv Glavaša bila je podnesena i Kaznenom sudu u Splitu, no državno je odvjetništvo 17. siječnja 1925. odbacilo tužbu.⁸¹ Ministarstvo unutarnjih poslova čak je tražilo od Biskupskog ordinarijata u Splitu premještaj Glavaša iz Tučepa zbog ovog incidenta, no oni su ga u potpunosti podržali te mu naredili da ubuduće prigodom državnih i narodnih svečanosti uopće ne održava službu sve dok se pravi krivci incidenta ne pozovu na odgovornost. Pritom su i barjaktara Orjune optužili kako je ulaskom u crkvu izazovno uperio koplje zastave prema oltaru.⁸² Na presudu se Glavaš žalio i velikom županu dubrovačke oblasti Stijepi Kneževiću, koji je 23. siječnja 1925. potvrdio presudu kotarskog poglavarstva u Makarskoj, no Upravni sud u Dubrovniku pravomoćnom je presudom 6. lipnja 1925. poništio odluku velikog župana i kotarskog poglavarstva.⁸³

Orjunaši su se, unatoč postupku kotarskog poglavara u ovom slučaju, a i prilikom ranijih odluka, u članku objavljenom u *Životu* požalili na Stalija, koji nije sankcionirao Glavaša, a ni prije makarskog župnika, koji je govorio protiv tadašnjeg ministra prosvjete Svetožara Pribičevića. Pritom su zauzeli stav kako politici nije mjesto u Crkvi te tražili kazne za takve svećenike, iako su u isto vrijeme sami donosili zastave političkih društava u crkvu, tražili od svjetovnog činovnika da kažnjava svećenike i miješa se u unutarcrkvena pitanja te tim postupcima izravno upletali politiku u Crkvu.⁸⁴ Na kotarskog poglavara velikom županu požalio se i Biskupski ordinarijat jer je donio odluku pod pritiskom Vice Lalića i Petra Stojkovića, a u žalbi su naveli i kako se sam Stalio tužio na nedostojnost te servilnost svog položaja, koji je pod velikim utjecajem političkih stranaka. Stalio je posljednje optužbe demantirao.⁸⁵

⁸⁰ »Župnik Glavaš u Tučepima ne dozvoljava crkvene zastave u crkvi«, *Pobeda*, god. V., br. 3., Split, 13. siječnja 1925., str. 2; »Makarsko Primorje – Pristaše Hrv. pučke stranke pod obznanom«, *Jadran*, god. VII., br. 3., Split, 15. siječnja 1925., str. 3.

⁸¹ DAD, FVŽDO, kut. CL IV e 5, *Izvištaj Velikog župana dubrovačke oblasti Ministarstvu unutrašnjih dela kabinet Beograd o incidentu u crkvi u Tučepima prilikom rođendana Kraljice*.

⁸² Isto; DAD, FVŽDO, kut. CL IV e 5, *Očitovanje Biskupskog ordinarijata u Splitu sreskom poglavarstvu u Makarskoj o incidentu u crkvi u Tučepima prilikom rođendana Kraljice od 16. siječnja 1925.*; DAD, FVŽDO, kut. CL IV e 5, *Zahjev Biskupskog ordinarijata u Splitu upućen Velikom županu dubrovačke oblasti za poništenje osude Petra Glavaša od 28. siječnja 1925.*; AT, *Ljetopis župe*, str. 68.

⁸³ »Agitacija«, *Jadran*, god. VII., br. 5., Split, 29. siječnja 1925., str. 3; DAD, FVŽDO, kut. CL IV e 5, *Dopis Velikog župana dubrovačke oblasti sreskom poglavarstvu u Makarskoj o poništenju presude Petra Glavaša od 13. listopada 1925.*; AT, *Ljetopis župe*, str. 73.

⁸⁴ »Indolencija ili što drugo«, *Život*, god. VII., br. 5., Split, 16. siječnja 1925., str. 3.

⁸⁵ DAD, FVŽDO, kut. CL IV e 5, *Zahjev Biskupskog ordinarijata u Splitu upućen Velikom županu dubrovačke oblasti za poništenje osude fra Petra Glavaša župnika u Tučepim od 28. siječnja 1925.*; DAD, FVŽDO, kut. CL IV e 5, *Odgovor Velikog župana dubrovačke oblasti Biskupskom ordinarijatu u Splitu i pozivanje na*

Politička kretanja i sukobi u Tučepima 1925.–1927. godine

Napeta politička situacija u Tučepima nastavila se tijekom 1925. Orjuna je 18. siječnja 1925. službeno otvorila svoje prostorije, tzv. *Dom Orjune*.⁸⁶ Tom činu fra Glavaš nije prisustvovao, a u dopisu *Pobedi* orjunaši su ga optužili kako je za vrijeme svečanosti, u župnoj kući napio nekoliko mladića koji su poslije vrijeđali i napali povorku orjunaša pokušavajući izazvati incident, do kojeg nije došlo zahvaljujući njihovoj smirenosti.⁸⁷ Sljedeći incident dogodio se već 22. siječnja 1925., kada su Milivoj, Ivan i Bartul Šimić, prilikom dočeka ministra Prvislava Grisogona,⁸⁸ vikali: *Dolje korupcija*, pjevali pjesmu *Ustaj rode, trgni lance* te klicali protiv vlade i u slavu Lj. Davidoviću, pa su zbog toga osuđeni na pet dana zatvora.⁸⁹

Položaj pučkaša dodatno se pogoršao nakon zabrane HRSS-a, jer su se represalije proširile i na pristaše HPS-a, pa su tako žandari pretražili stanove fra Petra Glavaša, Ante Bušelića, Ante Čovića, Joze Čovića, Lovre Čovića te drugih istaknutih predstavnika stranke u Tučepima pod izlikom da posjeduju kompromitirajući materijal, a fra Glavaš je bio optužen i da skriva Radićeva agitatora.⁹⁰ Na osam dana zatvora bio je osuđen Ante Bušelić, jer je prilikom predizbornoga govora Grge Anđelinovića⁹¹ rekao kako je u Kraljevini SHS gore nego pod Austrijom, Turskom ili Venecijom.⁹² Tučepski orjunaši su se pak, prema Glava-

izjašnjenje sreskog poglavara u Makarskoj da li je osudu Petra Glavaša donio pod pritiskom Vice Lalića i Petra Stojkovića od 30. siječnja 1925.; DAD, FVŽDO, kut. CL IV e 5, Odgovor sreskog poglavara u Makarskoj Velikom županu dubrovačke oblasti o optužbama kako je donio odluku o osudi fra Petra Glavaša pod pritiskom Vice Lalića i Petra Stojkovića od 07. veljače 1925.; DAD, FVŽDO, kut. CL IV e 5, Odgovor Velikog župana dubrovačke oblasti Biskupskom ordinarijatu u Splitu o osudi fra Petra Glavaša od 12. ožujka 1925.

⁸⁶ »Otvaranje Doma Orjune u Tučepima«, *Pobeda*, god. IV., br. 7., Split, 27. siječnja 1925., str. 4; »Otvorenje prostora Orjune u Tučepima«, *Pobeda*, god. III., br. 6., Split, 9. veljače 1924., str. 3.

⁸⁷ »Otvaranje Doma Orjune u Tučepima«, *Pobeda*, god. IV., br. 7., Split, 27. siječnja 1925., str. 4.

⁸⁸ Prvislav Grisogono (Split, 31. ožujka 1879. – Pariz, 7. prosinca 1969.), političar. Pravo je studirao u Beču, a doktorirao u Grazu. Prije Prvog svjetskog rata bio je projugoslavenski orijentiran te član Smodlakine Hrvatske pučke napredne stranke. U drugoj polovini 1918. bio je član Pokrajinske vlade za Dalmaciju, a 1919. jedan od osnivača Demokratske stranke. Nakon raskola u stranci ostao je uz Svetozara Pribičevića te je bio ministar u koalicijskim vladama Samostalne demokratske i Radikalne stranke, no nakon osnutka Seljačko-demokratske koalicije udaljio se od Pribičevića. Nakon atentata na Radića i uvođenja diktature podržao je Aleksandrov režim. Za više usporedi: »Grisogono Prvislav«, HBL, sv. 5., Zagreb, 2002., str. 218–219; »Program (nauk) Hrvatske pučke napredne stranke rastumačen puku«, *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina 1842.–1914.* (ur. T. CIPEK i S. MATKOVIĆ), Zagreb, 2006., str. 567.–586.

⁸⁹ DAD, FVŽDO, kut. CL IV e 5, *Žalba Milivoja, Ivana i Bartula Šimića Velikom županu dubrovačke oblasti na presudu kraljevskog sreskog poglavarstva u Makarskoj od 24. siječnja 1925.*; »Tučepi«, *Pučki list*, god. II., br. 6., Split, 25. veljače 1925., str. 3.

⁹⁰ »Makarsko Primorje – Pristaše Hrv. pučke stranke pod obznanom«, *Jadran*, god. VII., br. 3., Split, 15. siječnja 1925., str. 3; »Daljnji progoni pristaša HPS«, *Jadran*, god. VII., br. 4., Split, 23. siječnja 1925., str. 3; AT, *Ljetopis župe*, str. 67.

⁹¹ Grgo Anđelinović (Sućuraj, 14. siječnja 1886. – Split, 1. svibnja 1946.), političar i publicist. Studirao je pravo u Zagrebu, Pragu i Lavovu, a doktorirao u Zagrebu i Lavovu. Prije rata bio je istaknuti pravaš, a krajem 1918. pristupio je Demokratskoj stranci, u kojoj je ostao do 1928. Nakon atentata na Stjepana Radića postao je ministar građevina. Kasnije je još bio ministar u više vlada te poslanik u Pragu i Beču. Za više usporedi: »Anđelinović Budislav Grga«, HBL, sv. 1., Zagreb, 1983., str. 166.

⁹² »Makarsko Primorje – Pristaše Hrv. pučke stranke pod obznanom«, *Jadran*, god. VII., br. 3., Split, 15. siječnja 1925., str. 3.

šu, u predizbornoj agitaciji za vladinu listu služili prijateljima i podmićivanjima glasača kako bi osvojili što veći broj glasova.⁹³

Na parlamentarnim izborima održanima u veljači 1925. fra Glavaš je bio čuvar žare HPS-a. Na izborima je HRSS, unatoč *Obznani*, osvojio 132 glasa, odnosno 35,1%, vladina lista Radikalne i Samostalne demokratske stranke 117, odnosno 31,11%, HPS 67, odnosno 17,81% te DS u koaliciji s Težakim savezom 40 glasova, odnosno 10,63%.⁹⁴ Rezultate izbora fra Glavaš je s oduševljenjem primio, dok su orjunaši počeli prosvjedovati, pucati iz pištolja i mužara te kamenovati župni ured i kuće sumještana pristaša suprotstavljenih političkih opcija.⁹⁵ Rezultati tih izbora opet su pokazali da su Tučepi veliko uporište HPS-a, jer je u ostatku kotara stranka osvojila samo 4,44% glasova, no i da su u velikoj mjeri Tučepljani ostali vjerni Svetozeru Pribičeviću, jer je vladina lista na razini kotara osvojila samo 12,52% glasova, a uzimajući u obzir da je Radikalna stranka imala malo pristaša na cijelom ovom području.⁹⁶

Prema optužbi Ministarstva vjera fra Glavaš je nakon izbora izbacio nekoliko članova iz Bratovštine sv. Sakramenta zbog glasovanja za vladinu listu, jer je protivna Crkvi i vjeri, što je on negirao te njihovo izbacivanje opravdao lošim vladanjem.⁹⁷ Državno odvjetništvo u Splitu slučaj je opet prepustilo Biskupskom ordinarijatu, koji je i ovaj put podržao fra Glavaša.⁹⁸ Na Glavaša se 25. travnja 1925. tužio i glavar sela Stipe Šimić, pripadnik Orjuna i član DS-a, jer je župnik s nekoliko mještana prije mise otvorio stare grobove kod kapele sv. Jurja i izvadio mrtvačke kosti. Župnikovo obrazloženje bilo je kako su to napravili u znanstvene svrhe, jer su prema vjerovanju ondje bili pokopani bogumili i htjeli su pronaći nekakve natpise. Šimić je tvrdio kako je nakon toga zavladao velika zabrinutost u mjestu jer će zbog tog čina krupa otući ljetinu te da su po legendi ondje pokopani umrli od kuge, pa je i iz zdravstvenih razloga bilo nepreporučljivo otvarati grobove.⁹⁹

U lipnju 1925. Svetozar Pribičević je kao ministar prosvjete zabranio Glavašu predavati u mjesnoj osnovnoj školi. Na tu se odluku Glavaš žalio Državnom savjetu, koji je 1. veljače

⁹³ AT, *Ljetopis župe*, str. 70.

⁹⁴ Ukupno je glasovalo 376 glasača, uz nešto veći odaziv u odnosu na izbore 1923., pri čemu su uz navedene stranke glasove osvojili još: Nezavisna radnička 16 glasova, Zemljoradnička 3 i Hrvatska stranka prava 1 glas. Usporedi: *Statistika izbora 08. 02. 1925.*, str. 117.

⁹⁵ AT, *Ljetopis župe*, str. 71–72.

⁹⁶ *Statistika izbora 08.02.1925.*, str. 117.

⁹⁷ DAD, FVŽDO, kut. CL IV e 5, *Izvjestaj Velikog župana dubrovačke oblasti Ministarstvu vera Katoličko odeljenje Beograd o ponašanju župnika u Tučepima Petra Glavaša povodom rođendana Kraljice od 24. siječnja 1925.*; DAD, FVŽDO, kut. CL IV e 5, *Ovjerene izjave Ivana i Ante Lalića, Ivana Kacike o događajima na skupštini Bratovštine sv. Sakramenta od 04. veljače 1925.*; DAD, FVŽDO, kut. CL IV e 5, *Izvjestaj sreskog upravitelja u Makarskoj Velikom županu dubrovačke oblasti o uvlačenju politike u vjerska pitanja fra Petra Glavaša od 05. veljače 1925. i 02. ožujka 1925.*; DAD, FVŽDO, kut. CL IV e 5, *Odgovor Biskupskog ordinarijata Velikom županu dubrovačke oblasti o postupcima fra Petra Glavaša na skupštini Bratovštine sv. Sakramenta od 16. ožujka 1925.*

⁹⁸ DAD, FVŽDO, kut. CL IV e 5, *Izvjestaj Velikog župana dubrovačke oblasti Ministarstvu vera Katoličko odeljenje Beograd o ponašanju župnika u Tučepima Petra Glavaša povodom rođendana Kraljice od 24. siječnja 1925.*

⁹⁹ DAD, FVŽDO, kut. CL IV d 9, spisi nisu numerirani, *Izvjestaj Glavara sela Tučepi S. Šimića sreskom poglavarstvu u Makarskoj o predmetu otvaranja starih grobova kod kapele sv. Jurja od 25. travnja 1925.*

1926. odbio žalbu.¹⁰⁰ Crkvene su mu vlasti opet dale potporu i nisu osigurale zamjenu.¹⁰¹ Glavaš je bio optužen i da je 12. srpnja 1925. s oltara napao tada već bivšeg ministra prosvjete Svetozara Pribičevića te da je prisilio djecu na potpisivanje peticije za opoziv odluke o zabrani predavanja, no optužbu je veliki župan dubrovačke oblasti S. Knežević vratio zbog nedostatka dokaza. Tužbu su podnijeli Stipan Šimić – glavar sela, Petar Lalić, Mijo Mravičić, Matija Mravičić, Šimić Mate, Ivan Tomaš, Joze Bušelić – predsjednik tučepске četničke sekcije, Stipan Lalić, Ivan Lalić i Josip Visković, a o napadu na Pribičevića svjedočili su Marko Visković, Mate Bušelić i Frane Dragičević.¹⁰² Sljedeći fizički obračun dogodio se opet na blagdan sv. Ante, 13. lipnja 1925., kada je Marijan Lalić bokserom ozlijedio Klemu Marinovića.¹⁰³ Orjunaši se nisu pridružili ni procesiji u Vepric, svetište pokraj Makarske, za proslavu 1000-godišnjice hrvatskog kraljevstva.¹⁰⁴ Tijekom 1924. i 1925. više puta je provaljeno u Hrvatsko katoličko omladinsko društvo i pritom su uništene društvene ploče, razbijeno ogledalo, ukradene zastave, prelomljena koplja na kojima su hrvatska i državna zastava visjele te ukradena kraljeva slika, a 1926. uništena je društvena dvorana.¹⁰⁵ Za uništavanje društvene ploče orjunaši su opet optužili samog fra Glavaša, koji je prema njihovim navodima predvodio pedeset trojicu *razbojnika* koji su kamenjima napali petoricu orjunaša pri povratku s novačenja, a potom provalili u prostorije društva *Pučka Prosveta*, razbili prozor škole i vrata poštanskog ureda te kako bi se prikriji razbili ploču vlastitog društva.¹⁰⁶

Nakon izbora i formiranja vlade između Radikalne stranke i HSS-a u srpnju, Stipan Šimić, pristaša Pribičevićevih samostalnih demokrata i orjunaš, oprostio se s mjesta glavara Tučepa. Izbori za novoga glavara održani su 11. rujna 1925.¹⁰⁷ Na njima su HSS, HPS i DS iznijeli udruženu listu, a SDS svoju. Nakon što su samostalni demokrati, odnosno orjunaši, uvidjeli da će izgubiti izbore, napali su općinskog izaslanika Vjekoslava Pekića i iskidali zapisnik, a žandari nisu reagirali. Prema Pekićevoj izjavi, koju su potvrdili Marijan Šimić, Antun Šimić, Antun Mihaljević, Petar Šimić, Antun Čović i Šimun Šimić, do nereda je došlo pri glasovanju Šimuna Pašalića, kojem je Pekić zabranio glasovanje jer je u izbornom popisu bio naveden kao sin pokojnog Josipa, a ne Jure. Tada su Stipan Lalić,

¹⁰⁰ »Jači zakon od fratarske volje«, *Naše selo*, god. I., br. 8., Split, 6. svibnja 1926., str. 6.

¹⁰¹ *Isto*.

¹⁰² »Otvorenje prostora Orjune u Tučepima«, *Pobeda*, god. IV., br. 6., Split, 23. siječanj 1925., str. 3; DAD, FVŽDO, kut. CL IV e 6, spisi nisu numerirani, svi se odnose na tužbu protiv fra Petra Glavaša zbog napada na ministra prosvjete; DAD, FVŽDO, kut. CL IV e 6, *Izveštaj žandarmerijske stanice u Makarskoj sreskom poglavarstvu u Makarskoj o sakupljanju potpisa po selu Tučepi u ime župnika Petra Glavaša od 07. srpnja 1925.*; DAD, FVŽDO, kut. CL IV e 6, *Tužba Stipana Šimića Petra Lalića, Mije Mravičića, Matije Mravičića, Mate Šimića, Ivana Tomaša, Joze Bušelića, Stipana Lalića, Ivana Lalića i Josipa Viskovića kraljevskom sreskom poglavarstvu u Makarskoj protiv fra Petra Glavaša zbog napadaja na ministra prosvjete od 14. srpnja 1925.*; DAD, FVŽDO, kut. CL IV e 6, *Izveštaj sreskog poglavarstva u Makarskoj Velikom županu dubrovačke oblasti o tužbi od 15. srpnja 1925.*; DAD, FVŽDO, kut. CL IV e 6, *Odgovor Velikog župana dubrovačke oblasti sreskom poglavarstvu u Makarskoj od 14. rujna 1925.*

¹⁰³ AT, *Ljetopis župe*, str. 73.

¹⁰⁴ *Isto*.

¹⁰⁵ »Provala u prosvjetno društvo«, *Jadran*, god. VIII., br. 35., Split, 19. kolovoza 1926., str. 5; AT, *Ljetopis župe*, str. 76–77.

¹⁰⁶ »Separatistička nasilja«, *Život*, god. VI., br. 24., Split, 17. srpnja 1924., str. 4.

¹⁰⁷ »Izbor glavara u Tučepima«, *Jadranska pošta*, god. I., br. 42., Split, 12. rujna 1925., str. 1.

Kleme Lalić, Frane Lalić, Joze Bušelić i Bariša Ševelj počeli protestirati zbog nepravilnosti te oteli i iskidali zapisnik. Tužili su se da je Pekić prije dopustio nekima i po dva glasa te da je glasao i umrli Marijan Mravičić.¹⁰⁸ U svoju obranu optuženi su dodali kako je prilikom naguravanja došlo do prevrtanja stola i predložili su za svjedoka bivšega glavarara sela Stipana Šimića, koji nije htio svjedočiti uz obrazloženje da je za vrijeme nereda bio u školi ispred koje su se održavali izbori.¹⁰⁹ Zbog svega su Stipe Lalić, Frane Kleme i dr. osuđeni na osam dana zatvora.¹¹⁰

Za vrijeme nereda učitelj Stojković držao je nastavu, no dio prisutnih tvrdio je kako su napadači iz njegova stana donosili drvene batine. Pekić i njegovi svjedoci vidjeli su također da su napadači ulazili u učiteljev stan, no nisu vidjeli i da li su nešto iznosili, ali su ustvrdili kako su pokretači sukoba poslije imali u rukama kamenje i drvene palice.¹¹¹ Naknadno su prijavljeni i Mate Lalić – da je iznio cjepanicu iz školske zgrade, Ivan Šimić – da je sudjelovao u napadu i kidanju zapisnika te učitelj Stojković – da je ustupio napadačima svoj stan na korištenje, koji je zbog toga i službeno ukoren.¹¹² Izbori su ponovljeni 20. rujna i na njima su udružene stranke odnijele pobjedu sa 66 glasova više, 169 prema 103.¹¹³ Novi glavar sela postao je HSS-ovac Ivan Tomaš, iako su orjunaši u agitaciji za SDS, prema Glavaševim navodima, pred izbore *kupovali i strašili narod*.¹¹⁴

Do sljedećeg većeg sukoba došlo je 1. siječnja 1926. U krčmi Vjekoslava Bušelića sukobilo se četrdesetak pristaša samostalnih demokrata i HSS-ovaca. Vrlo brzo reagirali su žandari, koji su i ovog puta stali na stranu orjunaša. Prvo su istjerali HSS-ovce, a orjunaše tek na primjedbu glavarara sela. Pritom su vrijeđali pristaše HSS-a i glavarara, a s orjunašima su se otišli družiti u privatni stan vlasnika krčme. Na takvo ponašanje žandara požalili su se kotarskom upravitelju Mate Klarić, predsjednik HSS-a u Makarskoj, te delegacija iz Tučepa.¹¹⁵

Ipak, tijekom 1926. došlo je do smirivanja političkih sukoba u Tučepima, jer je, kako svjedoči Glavaš, dosta orjunaša iselilo u prekomorske zemlje prilikom masovnog iseljavanja, a kao što je prije navedeno, u isto vrijeme došlo je do krize u Orjuni i slabljenja njezinih aktivnosti.¹¹⁶ Na općinskim izborima 1926. u Tučepima HSS je osvojio 104 glasa, SDS

¹⁰⁸ DAD, FVŽDO, kut. CL IV e 5, *Izvjestaj Kr. sreskog poglavara Velikom županu dubrovačke oblasti o javnom nasilju, otimanju i uništenju zapisnika o vođenju i glasanju na seoskom zboru u Tučepima od 14. rujna 1925.*

¹⁰⁹ *Isto.*

¹¹⁰ »Osuđeni izgređnici«, *Jadran*, god. VII., br. 40., Split, 24. rujna 1925., str. 4.

¹¹¹ DAD, FVŽDO, kut. CL IV e 5, *Izvjestaj Kr. sreskog poglavara Velikom županu dubrovačke oblasti o javnom nasilju, otimanju i uništenju zapisnika o vođenju i glasanju na seoskom zboru u Tučepima, od 14. rujna 1925.*

¹¹² *Isto*; »Pašovanje crno-žutih ostataka u Makarskom Primorju«, *Život*, god. VII., br. 44., Split, 9. listopada 1925., str. 2.

¹¹³ Neslužbeni rezultati izbora objavljeni su u: »Pašovanje crno-žutih ostataka u Makarskom Primorju«, *Život*, god. VII., br. 44., Split, 9. listopada 1925., str. 2; »Hrvatska pobjeda«, *Jadran*, god. VII., br. 44., Split, 24. rujna 1925., str. 4.

¹¹⁴ AT, *Ljetopis župe*, str. 74.

¹¹⁵ DAD, FVŽDO, kut. CL IV e 5, *Izvjestaj kraljevskog sreskog poglavara Velikom županu dubrovačke oblasti o žalbi Mate Klarića i delegacije u Tučepima na postupak žandarmerijske patrole od 04. siječnja 1926.*; DAD, FVŽDO, kut. CL IV e 5, *Izvjestaj makarskog žandarmerijskog voda sreskog poglavarstvu u Makarskoj o postupanju prilikom incidenta u Tučepima od 05. siječnja 1926.*

¹¹⁶ AT, *Ljetopis župe*, str. 75.

100, HPS 87, a DS 30.¹¹⁷ Na razini općine HPS je ušao u koaliciju s HSS-om, unatoč tome što je HPS načelno bio žestoki protivnik Radića i njegove stranke, pa i sam Glavaš naziva ga *nesretnim vođom hrvatskog naroda*, no još prije izbora lokalnim je ograncima ostavljena mogućnost da nakon izbora po potrebi ulaze u koaliciju sa strankama koje su *po hrvatskom programu* najbliže HPS-u.¹¹⁸ Posljednji izgred orjunaša u Tučepima zabilježen je 13. veljače 1927., kad su na Moči napali grupu mladića koja je pjevala hrvatske pjesme. Zbog nanošenja lakših i težih tjelesnih ozljeda osam orjunaša bilo je uhićeno.¹¹⁹ Smirivanju situacije zasigurno je pridonijelo i što je politički vrlo aktivni fra Petar Glavaš napustio župu 1. veljače 1927.¹²⁰ Naslijedio ga je fra Vice Grujica, koji se zadržao u Tučepima jedanaest mjeseci te za to vrijeme nije imao nikakvih problema.¹²¹

Zaključak

Fra Petar Glavaš bio je istaknuti djelatnik Hrvatske pučke stranke u Dalmaciji i imao je negativan odnos prema ideji centralizirane države s jedinstvenom jugoslavenskom nacijom u kojoj Hrvati i katolici ne bi imali sva građanska prava i slobode. Nositelji unitarističke ideje u Tučepima, orjunaši i pripadnici Demokratske, a kasnije Samostalne demokratske stranke, nisu se mogli pomiriti s podrškom naroda koju je agilni župnik pridobio te su ga nastojali ocerniti u svakoj prilici i otežati mu djelovanje. O njihovu uspjehu najbolje svjedoče rezultati izbora, no njihov broj i djelovanje ovisili su o samo nekoliko pojedinaca koji su imali prije svega osobne koristi od dobrog odnosa sa službenim vlastima, a poslije su svojim utjecajem, rodbinskim vezama i novcem uspjeli privući velik broj pristaša.

Sukobi između orjunaša i neistomišljenika eskalirali su u Tučepima upravo zbog fra Petra Glavaša i nije čudno da su baš njega orjunaši smatrali stvarnim vođom oporbe u Tučepima, a ne primjerice predsjednika lokalnog HPS-a ili neke druge stranke. Župnik je po samoj funkciji imao veliki utjecaj na mještane, a temperamentni fra Petar nije ostajao dužan napadačima, bilo prilikom fizičkog napada, bilo prilikom zabrane vođenja vjeronauka u osnovnoj školi ili prilikom unošenja orjunaške zastave u crkvu. Takvim ponašanjem hrabrio je istomišljenike i poticao ih na jasnije izražavanje svog stava te privlačio neodlučne sumještane.

Na primjeru Tučepa može se vidjeti povezanost Orjune s Demokratskom strankom, odnosno sa Samostalnom demokratskom strankom nakon 1924. i metode kojima se Orjuna služila u svom djelovanju. Članovi Orjune bili su ujedno i članovi tih stranaka, a Orjunine borbene postrojbe zastupale su njihove političke ciljeve. Također, jasno se mogu vidjeti okolnosti pod kojima se živjelo i djelovalo u sredinama gdje je bila prilično aktivna Orjuna ili neka slična jugoslavenska organizacija. Građani nisu imali odgovarajuću zaštitu

¹¹⁷ Neslužbene rezultate izbora zabilježio je fra Petar Glavaš u župnoj kronici. Usporedi: AT, *Ljetopis župe*, str. 76.

¹¹⁸ AT, *Ljetopis župe*, str. 76. Za više o odnosu HPS-a i Stjepana Radića usporedi: Z. MATIJEVIĆ, *U sjeni dvaju orlova*, str. 115–128.

¹¹⁹ AT, *Ljetopis župe*, str. 78.

¹²⁰ »Rastanak s o. Glavašem«, *Jadran*, god. IX., br. 10., Split, 10. ožujka 1927., str. 4.

¹²¹ *Isto*; »Odlazak vrijednog župnika«, *Jadranska pošta*, god. IV., br. 36., Split, 11. veljače 1928., str. 2.

policijskog ili sudskog aparata te su im na taj način bile uskraćene osnovne građanske slobode i prava na izražavanje nacionalnosti, vjere ili vlastitog stava o političkoj situaciji, bez straha da će ih zbog toga proglasiti protudržavnim elementima, fizički ih napasti ili im nauditi na bilo koji drugi način.

Summary

FRIAR PETAR GLAVAŠ AND ORJUNA IN TUČEPI (1921–1927)

Catholic priest Petar Glavaš came to parish of Tučepi in 1921. During his duty he distinguished himself as founder and secretary of the local branch of the Croatian Popular Party, as well as founder of the Croatian Catholic Youth Association in Tučepi. Because of his political activities Glavaš gained many enemies especially among the members of the Democratic Party which was connected with the local organization of the ORJUNA [Organization of Yugoslav Nationalists]. Archival sources and contemporary periodicals reveal much information about connections among local authorities in Tučepi, local organization of Democratic Party and ORJUNA's local branches. These animosities between Glavaš and members of the Democratic Party already in 1922 became a political conflict, which soon escalated into physical attacks with fire arms involved. Aftermath of such affairs were lawsuits at various legal and administrative instances, from the local court administration up to the different ministries in Belgrade, and thanks to these records today is possible to follow development of these events. Especially interesting is debate among ORJUNA's newspapers Jadran [Adriatic] and Pobjeda [Victory] with democratic magazine Život [Life] in which Glavaš tried to clear up his name and deny defamation about his involvement in conspiracy against the king that was proclaimed by ORJUNA's newspapers. Petar Glavaš left Tučepi in 1927 and ended his life tragically on 29 March 1945; shoot down by the communist regime in Split because of his – unproven – collaboration with Italians and Ustashes.

KEY WORDS: *Petar Glavaš, ORJUNA, Tučepi, Croatian Popular Party, Democratic Party, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians.*